

De lange en de korte redactie van het
Rosarium Jesu et Mariae van
de kartuizer Jacobus van Gruitrode
en de Middelnederlandse vertaling van
de korte redactie

J. Deschamps

Johannes Trithemius vermeldt 28 titels van werken van Jacobus van Gruitrode, die van 1440 tot 1445 en van 1447 tot aan zijn dood in 1475 prior van het kartuizerklooster Alle Apostelen te Luik is geweest¹. Het vierde werk noemt Trithemius *De vita domini Jesu*. Het terugvinden van dit werk zou problemen hebben opgeleverd, indien het niet tot de zeven werken behoorde, waarvan hij niet alleen de titel, maar ook het incipit had opgegeven. Dit incipit luidt: 'Fasciculus mirrhæ dilectus'. Trithemius bedoelde het *Rosarium Jesu et Mariae*, dat met de woorden 'Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur', Hooglied, 1, 12, begint. Van dit werk vervaardigde Jacobus van Gruitrode een lange en een korte redactie. De lange redactie heet in het incipit en in de tweede proloog *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, in het explicit echter *Rosarium Jesu et Mariae*. De korte redactie wordt steeds *Rosarium Jesu et Mariae* genoemd. Ter onderscheiding van beide redacties noemen we in deze bijdrage de lange redactie *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, de korte redactie *Rosarium Jesu et Mariae*. De lange redactie is in één handschrift bewaard gebleven dat gedeeltelijk een autograaf is. De korte redactie daarentegen is in acht handschriften overgeleverd; twee daarvan bevatten slechts excerpten. Onder de titel *Die roesenghaert Jhesu ende Marie* werd de korte redactie in het Middelnederlands vertaald. Deze vertaling is geheel of gedeeltelijk in acht handschriften tot ons gekomen. Achtereenvolgens bespreken we de *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, het *Rosarium Jesu et Mariae* en *Die roesenghaert Jhesu ende Marie*.

I. HORTUS AUREARUM ROSARUM JESU ET MARIAE

Dit werk bestaat uit: 1. een eerste proloog; 2. een tweede proloog;

3. zeven geestelijke oefeningen, één voor elke dag van de week, te beginnen met de maandag, op gebeurtenissen uit het leven van Jezus en Maria; 4. een geestelijke oefening op de geboorte van de H. Maagd en 5. een geestelijke oefening op de Tenhemelopneming van Maria. De oefeningen voor de zeven dagen van de week bestaan uit een aantal meditaties en gebeden. Op maandag wordt de Annunciatie en het Bezoek van Maria aan haar nicht Elizabeth overdacht, op dinsdag de Geboorte van Christus, de Besnijdenis en Lichtmis, op woensdag de Vlucht naar Egypte en de Twaalfjarige Jezus in de Tempel, op donderdag de Instelling van het H. Sacrament, op vrijdag het Lijden en de Dood van Christus, op zaterdag de smart van de H. Maagd en op zondag de Verrijzenis, de Hemelvaart en de Nederdaling van de H. Geest. Het uitvoerigst zijn de oefeningen voor de donderdag en de vrijdag, die resp. in zeven dagen en zes getijden zijn ingedeeld. Opmerkelijk is dat de oefening voor de zaterdag grotendeels bestaat uit een lange oefening op de ledematen van de H. Maagd en een korte oefening op de ledematen van Christus. Naar hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468, het enige bewaarde handschrift, geven we nu een overzicht van de inhoud van het werk.

Fol. 2*v°-8v° *Incipit primus prologus libri qui intitulatur Ortus aurearum rosarum ihesu et Marie.* [fol. 1r°] Inc. FAsciculus myrrae dilectus meus michi inter vera mea commemorabitur Verba Job ad balda suithes Cuius adiutor es? Aut cui dedisti consilium? Forsitan ei qui non habet sapienciam? . . . Expl. quoniam dignos seipsa circuit querens et in vijs suis ostendit se illis hylariter et omni prouidencia occurrit illis.

Fol. 9r°-13v° *Secundus prologus.* Inc. Vulnerasti cor meum soror mea sponsa. Quia Jeronimo glorioso attestante . . . Expl. iterum modicum legende et sic angelicum tenere conuiuium.

Fol. 14r°-33v° *Exercitium anime deuote Feria secunda de conceptione saluatoris nostri ihesu in vtero virginis marie.* Angelo nunciante Inc. Domine ihesu christe redemptio mea misericordia mea salus mea te laudo tibi gracias ago . . . [fol. 22v°] . . . *De gaudijs et excellencijs gloriosissime virginis In spiritu sancti supervencione* . . . [fol. 23v°] . . . *De eximio amore eterni patris ad beatissimam virginem mariam* . . . [fol. 24r°] . . . *Modum contemplandi circa hanc beatissimam conceptionem filij dei* . . . [fol. 29r°] . . . *De visitacione virginis marie ad elisabeth* . . . Expl. prosternere ad pedes vtriusque et in vnus ventre sponsum tuum amplectens amicum vero eius in alterius vtero venerare.

Fol. 34r°-61v° *Exercitium anime deuote Feria tertia de gaudio nobis temporali christi natiuitate ex maria virgine usque ad fugam in egiptum* Inc. Domine ihesu christe redemptio mea. misericordia mea. salus mea, te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 41r°] . . . *Ad sanctum senem Joseph* . . . [fol. 42r°] . . . *Sequencia debet quilibet maxime religiosus deote recollere a die natiuitatis domini usque ad purificationem* . . . [fol. 47v°] . . . *De circumcissione*

pueri ihesu . . . [fol. 51r°] . . . *Exercitium siue meditatio anime deuote in purificationem gloriose virginis marie* . . . Expl. et infelicia eius membra que non diuine voluntati subici. si propria voluerunt voluntate abuti etc.

Fol. 62r°-74v° *Exercitium fidelis anime Feria quarta de fuga parvuli ihesu in egiptum. a facie herodis. vsque ad cenam vltimam* Inc. Domine ihesu christe redemptio mea. misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 65r°] . . . *Quod puer ihesus cum factus esset annorum duodecim remansit in iherusalem et non cognouerunt parentes eius* . . . Expl. quia paupertas possidet cellarium. obedientia refectorium. puritas lectum paratum et quietum.

Fol. 75r°-102v° *Exercitium anime deuote Feria quinta de institutione sacramenti eucharistie* . . . Inc. Domine ihesu christe redemptio mea misericordia mea salus mea te laudo tibi gracias ago . . . [fol. 84r°] . . . *Meditaciones deuote. in consecracione corporis christi* . . . [fol. 85v°] . . . *Meditaciones dueotissime in ipsa percepcione sacramenti corde legende. post oracionem que in fine habetur scilicet Domine ihesu christe* etc . . . [fol. 86v°] . . . *Incipiunt oraciones pro graciaram accione agenda post celebracionem misse percepcionemque sacramenti. septimanarie distincte. iuxta numerum septem dierum septimane Feria secunda* . . . [fol. 88x°] . . . *Feria tertia pro graciaram accione. post celebracionem percepcionemque sacramenti* . . . [fol. 90r°] . . . *Feria quarta post graciaram accione post celebracionem misse* . . . [fol. 91v°] . . . *Feria quinta pro graciaram accione post celebracionem misse* . . . [fol. 94r°] . . . *Feria sexta pro graciaram accione post celebracionem misse* . . . [fol. 97r°] . . . *Sabbato Graciaram accio post celebracionem et precipue in solempnitatibus beate marie* . . . [fol. 98v°] . . . *Die dominica graciaram accio post celebracionem misse* . . . [fol. 101r°] . . . *Sermo domini ihesu in cena nouissima rigmatice* . . . [fol. 102r°] . . . *Exhortacio pro graciaram accione agenda. post celebracionem misse. percepcionemque sacramenti* . . . Expl. et ad amorem eius accensi ipsius vnionem medullitus desideramus et cordialiter suspiremus.

Fol. 103r°-121v° *Exercitium anime deuote Feria sexta de passione dominij* . . . Inc. Domine ihesu christe redemptio mea. misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 106r°] . . . *De hora prima passionis christi* . . . [fol. 107r°] . . . *De hora tertia passionis domini nostri ihesu christi* . . . [fol. 110r°] . . . *Hora Sexta passionis ihesu christi* . . . [fol. 114r°] . . . *Hora Nona passionis dominij nostri ihesu christi* . . . [fol. 116v°] . . . *De translanceacione lateris piissimi ihesu* . . . [fol. 117v°] . . . *De hora vespertina passionis ihesu* . . . [fol. 119r°] . . . *Hora completorii* . . . Expl. quo plus turme sternuntur hostium quam per iudith castra pugnantium

Fol. 128r°-129r°, 130r°-138v° *Exercitium anime deuote. die Sabbati. Pro quo sciendum. quod quia in ipsa sabbato sancto. sepulto domino dispersisque discipulis. fides vniuersalis ecclesie solum in benedicta matre dominij manebat* . . . Ideo merito ab omni deuota mente. eiusdem gloriosissime virginis marie contemplacio infatigabiliter amplectenda est. omni sabbato. Inc. O Mater fidelissima et nutrix et filia desolata domina mea gloriosa. sancta maria. que vno die orbata es patre et filio . . . [fol. 130r°] *Pro exercicio die Sabbati (= Salutationes deuotissime ad singula membra benedictissime virginis matris marie)* . . . [fol. 138r°] . . . *ad membra ihesu* . . . Expl. quia in te virgo maria confidimus. In te dulcis maria speramus. nos. defendas in eternum Te decet laus te decet ymmus tibi omnis virtus et gloria in secula seculorum Amen.

Fol. 140r°-147r°, 149r°-153r° *Exercitium anime deuote. Die dominica De resurrectione christi Onnis enim dominica resurrectionem dominij represnetat* Inc. Domine ihesu christe. redemptio mea. misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 143v°] *De admirabili ascensione dominij* . . . [fol. 149r°] *De spiritus sancti missione* . . . Expl. Tibi honor o creator et gloria. laus magnificencia et adoracio pura quam tu cum patre et filio vnus es deus et nunc et ab eterno benedictus et sanctus Amen

Fol. 154v°-157r° *Exercitium anime deuote in solempritate Natiuitatis gloriosissime virginis marie* Inc. GAudio gaudiorum sint tibi o gloriosissima virgo maria quia natiuitas tua gloriosa vniuerso mundo intulit celeberrimorum festa gaudiorum Aue maria Si quidem per te o femina mirabiliter singularis. et singulariter mirabilis . . . Expl. ut per viam placabilem contritam et deuotam vadat ad vitam nobilem. floridam et splendibilem a nalis elengatam Auc maria gracia plena

Fol. 157r°-162r° *Exercitium anime deuote In assumptione gloriose virginis et per octauas* Inc. O Domina mea gloriosa sancta maria represento pro singulari gloria virgineis vultibus tuis gaudium tuum inexpressibile omni mente. quomodo gauisa es. quando usque ad thronum celorum . . . Expl. pro nostram redemptione incarnato Qui cum patre et spiritu sancto in vnitatem et trinitate perfecta viuunt et regnant laudandi et glorificandi deus per infinata secula seculorum Amen *Explicit liber qui intitulatur Rosarium ihesu et marie Rosas tamen in suo loco rutilantissimas indiscrete pertractacionis manu plurimum obfuscaui*

Fol. 162r° Een naschrift, verderop uitgegeven.

Op één plaats in de eerste proloog en op twee plaatsen in de tweede proloog laat Jacobus van Gruitrode zich geringschattend uit over zichzelf en zijn beperkte begaafdheid en (of) wijst hij nadrukkelijk op het compilerische karakter van zijn werk. In de eerste proloog schrijft hij: 'Jta et ego. si quid supra me est aggrediar meipsum derisione exponam Hijs ego infelix peccator collector horum argui possem si aliquem ad docendum hec scriptitasset. et non potius ad propriam deuotionem excitandam. et ut tempus meum interim deuote fructuoseque expenderem'² en in de tweede proloog drukt hij zich op de volgende wijze uit: 'Ideo libet temptare. uel potius aggredi. quod sepe animum pulsauit. colligere videlicet aliquid in laudibus virginis matris. ad propriam atque legencium excitandam deuocione'³ en 'Ego immunus et infelix peccator. solo nomine heu et habitu carthusiensis, re vero homo inutilis et dissolutus, collector horum ad laudem et gloriam tuam'.⁴ En in een naschrift voegde hij er nog nadrukkelijk aan toe: 'Rogo autem vniuersos et singulos. qui forte hec collecta mea dignabuntur perlegere, ne me existiment supra id quod sum. quoniam heu homo aridus et indeuotus ac dissolutus frater. solo nomine et habitu carthusiensis. Sic me sciant deuotissimorum doctorum quorum nomina posui auctoritates sumpsisse. quemadmodum ex visione angeli verba ratio-

nabilia accepisse et asinam nouerimus. Sed sicut irrationale animal rationis uerba edidit. nec tamen ad permutationem nature rationalis accessit. Jta sepe quilibet indignus sancta uerba prophete spiritu accipit. sed tamen ad promerendam sanctitalis gloriam non pertigit. vt et supra se loquendo emineat. et infra se viuendo torpescat. Jta miser ego. vernantes rosas in rosario isto collegi. nec earum suauem percepi. Sed neque adhuc percipio odorem.'⁵

In de prologen en in het naschrift noemt Jacobus van Gruitrode zich dus een zondig mens, onbegaafd en ondevoet, slechts naar naam en habijt kartuizer. De lezer vraagt hij geen te hoge dunk van hem te hebben, want zijn werk is allesbehalve oorspronkelijk, het bestaat immers slechts uit excerpten, ontleend aan de geschriften van vrome doctoren, wier naam hij trouw heeft vermeld. Hij vergelijkt zich met de ezelin van Balaam, die slechts de woorden sprak, die Jahweh haar had ingegeven. In zijn werk heeft hij, ongelukkige, slechts fraaie rozen samengelezen, die in de tuin van anderen bloeiden, echter zonder ooit hun zoete reuk waar te nemen.

Het werk is inderdaad niet veel meer dan een aaneenschakeling van soms lange excerpten uit kerkvaders en geestelijke schrijvers, vooral uit Anselmus van Canterbury, Augustinus, Bernardus van Clairvaux, Hubertinus van Casale en Ludolf van Saksen, maar ook Albertus Magnus, Ambrosius, Beda, Bonaventura, Ephrem de Syrië, Fulgentius, Henricus Suso, Hieronymus, Hrabanus Maurus, Hugo van Sint-Victor, Ildefonsus van Toledo. Innocentius III, Isidorus van Sevilla, Jan van Ruusbroec, Johannes Chrysostomus, Johannes Damascenus, Johannes van Hoveden, Leo I, Mechtild van Hackeborn, Origenes, Petrus van Blois en Richard van Sint-Victor.

We laten nu een korte beschrijving van het enig bekende handschrift van de *Hortulus aurearum Jesu et Mariae* volgen. Dit handschrift, omstreeks 1430 ontstaan, is niet alleen gedeeltematig eigenhandig door Jacobus van Gruitrode geschreven en dus gedeeltematig een autograaf, maar ook door hemzelf gebonden.

Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468 – Jacobus van Gruitrode, *Ortus aurearum rosarum ihesu et Marie* (of *Rosarium ihesu et marie*) (fol. 1r°-162r°). – Papier en perkament, 3+164+3 bladen, blad en bladspiegel resp. 205x140 mm en 125 à 140x80 à 85 mm, één kolom, 24 à 37 regels, waarschijnlijk vijf verschillende handen (littera bastarda en littera cursiva). Sommige gedeelten, nl. fol. 62r°-70v°, 97r°, 97v°, 103r°, 128r°-147r° en 149r°-162r°, en bovendien de rode opschriften, koptitels en marginale titels, zijn in dezelfde hand als aantekeningen van Jacobus van Gruitrode zelf vóór in de hss.

's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 22 en 73 H 24, die door hem zijn gebonden, zodat het niet anders kan, of ook de voornoemde gedeelten van het hier beschreven handschrift zijn door hemzelf geschreven. Niet gedateerd (ca. 1430). Op fol. 1r°, in de onderste marge; Pertinet monasterio fratrum regularium in tongris (de laatste vier woorden op rasuur, waarschijnlijk stond er oorspronkelijk: carthusiensium prope leodium); op de rectozijde van het perkamenten schutblad voorin: Pertinet fratribus regularibus in tongris leodiensis dyocesos. Oorspronkelijke bruin kalksleren band; voor- en achterplat versierd met dubbele filets (ruitpatroon) en losse stempels; in de ruiten op het voorplat telkens vijf sterstempeltjes, die een kruis vormen; in de ruiten op het achterplat telkens een bloemstempeltje; voorplat op dezelfde wijze versierd als het voor- en het achterplat van hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 22 dat door Jacobus van Gruitrode is gebonden; rug en randen met bruin segrijn vernieuwd; sporen van één slot. – Lit.: *De kartuizers en hun klooster te Zelem*, p. 215-218, met verdere literatuur.

Een thans verloren handschrift van de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae*, gedateerd 1471, beyond zich volgens Petrus de Alva et Astorga in 1663 onder signatuur litt. M. num. 29 in 4 in de bibliotheek van het kartuizerklooster Bethlehem te Roermond⁶. Vermoedelijk is dit manuscript identiek met een verzamelhandschrift, bevattend de *Vita Jesu Christi* (= *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae*) en vijf andere werken, dat door de kartuizer Josephus Peeters in 1742 in zijn *Catalogus bibliothecae venerabilium patrum Carthusianorum Ruraermundensium*, thans bewaard in het Stadsarchief te Roermond, in de rubriek M onder nummer 4 wordt vermeld.⁷

II. ROSARIUM JESU ET MARIAE

Niet lang nadat hij de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* had voltooid, vervaardigde Jacobus van Gruitrode een korte redactie daarvan, getiteld *Rosarium Jesu et Mariae*. De korte redactie verschilt op de volgende punten van de oorspronkelijke redactie: 1. de twee prologen zijn door één proloog vervangen, waarin niet alleen het naschrift en gedeelten uit beide prologen zijn opgenomen, maar zich ook nieuwe gedeelten bevinden; 2. de oefeningen op de Geboorte en de Tenhemelopneming van de H. Maagd zijn weggelaten; 3. de oefeningen op de zeven dagen van de week zijn sterk ingekort en 4. de oefening op de ledematen van Christus, voorkomend in de oefening op zaterdag is uitgebreid met 19 'benedictiones', waarvan er zeven aan de *Orationes ad membra Christi* uit de *Orationes et meditationis de vita Christi* van Thomas a Kempis zijn

ontleend⁸. De korte redactie is ongeveer half zo lang als de oorspronkelijke redactie.

We laten nu het begin van de proloog van de korte redactie volgen, waarin Jacobus van Gruitrode, zich richtend tot een medebroeder, bijzonderheden over het ontstaan van deze redactie meedeelt: 'Fasciculus mirre dilectus meus michi inter vbera mea commorabitur. Predilecte in christo pater cuius nomen scribere necessitas non vrget Cum secundum viri venerabilis vbertini fratris de ordine minorum doctoris eximij. quem inter doctores moderni temporis iudicio mea diuina irradiacio amplius irradiavit. et celestis deuocio habundancius inflammavit. sententiam atque doctrinam. in secundo prologo libri sui de arbore crucifixe vite ihesu, nichil gratius poteris facere deo patri et filio et spiritui sancto quam in ipso benedicto ihesu deo et homine expendere totum tempus tuum et facere de eo vnum mirre fasciculum qui semper inter ubera tua commoretur. Hinc est quod sicut instanter petisti vna cum quodam iuniore fratre nostro. cuius nomen scriptum sit in libro vite. rosas magis rutilantes. ex libro nostro quem nuper spiritu ihesu operante collegi. qui intitatur. Ortus aurearum rosarum ihesu et marie tibi excerpere curavi. quarum odore diuinam dulcedinem in hac lacrimarum valle per speculum degustares. et vt ea aliquantulum degustata. temporalem fantasticam consolacionem perfectius fastidires. In quo quidem humili tractatu si quid tibi displicet parcas queso simplicitati. nec presumptioni deutes. quod tuis caritatiuis deuictus precibus necnon meipsius instructione collegi. Quod vero placet et si uel modicum deuocionis in eo meditando aut legendo ad dulcissimum ihesum et mariam concipias non michi sed ipsi omnium benorum auctori fonti et principio. deinde sanctis doctoribus quorum nomina in marginibus habentur asscribas contra insultationes quorundam. quoniam fere nihil de meo proprio posui aut scripsi.'⁹

Ontdaan van onbelangrijke bijzonderheden komt de inhoud van deze passage op het volgende neer: Hubertinus van Casale, die ik als de grootste doctor van deze tijd beschouw, schrijft in de tweede proloog van zijn werk *Arbor vitae crucifixe Jesu* dat niets God welgevalliger is dan het overwegen van het leven en het lijden van Christus. Daarom hebt gij mij, samen met een jongere medebroeder, ertoe aangezet uit mijn boek *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae*, dat ik niet lang geleden heb samengesteld, de fraaiste rozen uit te kiezen. Wat U in dit boek tegenvalt, wijt zulks mijn argeloosheid en de verwaandheid, waarmee ik op Uw verzoek ben ingegaan, maar wat U daarin behaaglijk voor-

komt, reken dat niet mij toe, maar de Maker van al het goede en de heilige doctoren, die ik in de marge heb vermeld, want bijna niets van wat in dit boek staat, heb ik zelf geschreven.

Onmiddellijk na de bovenstaande tekst volgt dan integraal het bovenaangehaalde naschrift en daarna gedeelten uit de prologen van de oorspronkelijke redactie en nieuwe gedeelten, die echter slechts excerpten zijn, meestal uit de *Arbor vitae crucifixae Jesu*,¹⁰ en waaruit we dus niets vernemen over Jacobus van Gruitrode en zijn *Rosarium Jesu et Mariae*. Naar hs. Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 229 laten we nu een overzicht van de inhoud volgen.

Fol. 8r°-11r° *Incipit prologus libri qui intitulatur Rosarium ihesu et marie*. Inc. Fasciculus mirre dilectus meus michi inter vbera mea commorabitur. Predilecte in christo pater cuius nomen scribere necessitas non vrget Cum secundum viri venerabilis fratris vbertini de ordine minorum doctoris eximij. . . . Expl. refrigerijque omnium purgandorum. necnon in releuationem omnis indigencie corporis et anime singulorum. AmeN.

Fol. 11r°-24r° *Exercitium anime deuote. feria secunda de incarnatione domini in vtero virginis marie*. Inc. DOfine ihesu christe redempcio mea misericordia mea salus mea te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 17r°] . . . *Meditatio ante vespervas de gaudijs et excellencijs dignissime sponse dei patris sancte marie. In spiritu sancti superuencione* . . . [fol. 17v°] . . . *De eximio amore eterni patris ad beatam virginem. Post vespervas* . . . [fol. 18r°] . . . *Salutatio deuota. ad verbum eternum inarentum* . . . [fol. 18v°] *Modicum contemplacionis circa hanc benedictam incarnationem* . . . [fol. 23r°] . . . *De excellencia presentis solempnitatis* . . . Expl. vt sibi vere adaptetur illud zacharie. Est dies vna que nota est domino etc.

Fol. 24v°-32r° *Exercitium anime deuote feria tertia. De natiuitate christi ex maria virgine*. Inc. DOfine ihesu christe redempcio mea misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 29r°] . . . *Meditatio de circumcissione pueri ihesu* . . . [fol. 30v°] . . . *Meditatio post vespervas De apparitione domini* . . . Expl. Non sine causa de hijs sancti euangeliste noluerunt scribere. quia sunt ineffabilia omni lingue Ave maria

Fol. 32v°-40r° *Exercitium anime deuote. Feria quarta. De fuga pueri ihesu in egiptum. a facie herodis regis*. Inc. DOfine ihesu christe. redempcio mea, misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 34r°] *De hoc quod puer ihesus. cum esset annorum duodecim remansit in iherusalem. et non cognouerunt parentes eius* . . . [fol. 362°] . . . *Graciarum actio post celebrationem misse* . . . [fol. 37v°] . . . *Meditatio post prandium. De baptismo ihesu* . . . [fol. 38r°] . . . *Meditatio post vespervas de predicatione ihesu. et electione duodecim aposolorum* . . . [fol. 39v°] . . . *Meditatio deuota. de tristicia beate marie virginis. feria quarta pro passione filij instante* . . . Expl. in domo nostra in iherusalem. Sed vredo quod rumquam habebit pascha nisi amarum

Fol. 40r°-50r° *Feria quinta Exercitium anime deuote feria quinta. de institutione sacramenti eucharistie* . . . Inc. DOfine ihesu christe redempcio mea. misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 46r°] . . . *Meditationes deuote circa consecrationem corporis christi* . . . [fol. 47v°] . . . *Meditationes deuotissime in ipsa*

perceptione sacramenti corde legende. post oracionem que in fine canonis habetur Domine ihesu christe etc. . . . [fol. 48r°] . . . *Graciarum actio post celebrationem misse* . . . [fol. 49v°] . . . *Meditatio post vespervas de cena ihesu nouissima rigmatice* . . . Expl. Peruciam pastorem et dispergentur oues gregis. Postquam autem surrexero precedam vos in galileam.

Fol. 50v°-71v° *Feria sexta. Exercitium anime deuote feria sexta de passione domini* . . . Inc. DOfine ihesu christe. redempcio mea. misericordia mea. salus mea. te laudo. tibi gracias ago . . . [fol. 53r°] . . . *De hora prima passionis domini ihesu* . . . [fol. 54r°] . . . *De hora tertia passionis domini ihesu* . . . [fol. 57v°] *De hora sexta passionis domini ihesu* . . . [fol. 62v°] . . . *De hora nona passionis domini nostri ihesu christi* . . . [fol. 67r°] . . . *De hora vespertina passionis domini nostri ihesu christi* . . . [fol. 68v°] . . . *De hora completorij passionis ihesu christi* . . . Expl. sanguis agni qui gratis moritur. vastatoris mucro reliditur. et salutis quies conceditur.

Fol. 71v°-82r° *Exercitium anime deuote die sabbati, de lamontis et suspirijs dulcissime virginis et matris marie* . . . Inc. O Mater tristissima. nutrix et filia desolata. domina mea sancta maria. que vno die orbata es patre eet filio . . . [fol. 74v°] . . . *Sequitur salutationes deuotissime ad singula membra benedictissime virginis matris marie. partim ante vespervas. et partim post vespervas legende omni sabbato* . . . [fol. 80r°] . . . *Omnia membra ihesu* . . . Expl. ulla caritas sanctior nullus affectus ardencior, Qui cum deo partre et spiritu sancto vnus et regnas. immensus. eternus. et deus benedictus et benedicendus in secula seculorum Amen.

Fol. 82r°-84r° *Exercitium anime deuote. Die dominica. Inc. Ante celebrationem quia tunc parum habes de tempore pro preparacione facienda. cura tamen diligenter vt accedas cum totali omnium virium tuarum recollectione* . . . [fol. 84v°] . . . *Meditatio post prandium de resurrectione domini nostri ihesu christi* [fol. 85r°] *De Resurrectione domini nostri ihesu christi* . . . [fol. 87v°] . . . *Meditatio de ascensione domini nostri ihesu christi* . . . [fol. 89v°] . . . *Meditatio sancti spiritus missione. In die sancto penthecostes* . . . Expl. ut mea tue magnitudini exiguitas. robori tuo imbecillitas. secundum compleat miserationum tuarum. Per ihesum christum saluatorem meum Qui cum patre in tua vnitate viuit et regnat deus in secula seculorum. AmeN C Explicit liber qui intitulatur Rosarium ihesu et marie.

We laten nu een korte beschrijving volgen van zes handschriften, waarin het *Rosarium Jesu et Mariae* volledig of nagenoeg volledig is bewaard gebleven, en van twee handschriften waarin excerpten zijn overgeleverd.

Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 229. – Excerpten (fol. 7v°); Jacobus van Gruitrode, *Rosarium ihesu et marie* (fol. 8r°-92v°); *Lamentatio peccatorum* (fol. 92v°-93v°) – Papier, 1+95+3 bladen (bovendien nog een las strookje papier van 70 à 72x117 mm, aan één zijde beschreven met een gebed), blad en bladspiegel resp. 213x143 mm en 140x85 mm, één kolom, 35 regels, één hand (littera bastarda). Niet gedateerd (ca. 1440-50). Op de binnenzijde van het voorbord: Iste liber pertinet ad Regulares in traiecto; op de rectozijde van het perkamenten schutblad voorin: Iste liber pertinet

ad regulares in traiecto; op fol. 93v^o: Pertinet regularibus in traiecto. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band op houten borden; twee koperen sloten, sluihaken ontbreken. – Lit.: [P.A. Tiele], *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Universitatis Rheno-Trajectinae*, Utrecht – 's-Gravenhage, 1887, p. 75, nr. 229.

Utrecht, *Bibliotheek der Rijksuniversiteit*, 227 – Excerpten (fol. 1r^o); Jacobus van Gruitrode, *Rosarium ihesu et marie*, de laatste twee meditatie ontbreken (fol. 1v^o-100v^o), Gebeden (fol. 101r^o-101v^o); *Libellus de paupertate, humilitate et patiencia* (fol. 111r^o-135r^o); Thomas a Kempis, *Opera* (fol. 135r^o-235r^o) o.a. *Libellus de vera compunctione cordis* (fol. 134r^o-139v^o), *Epistola ad quendam cellerarium de institutione Marthae et cuiuslibet fidelis dispensatoris* (fol. 136r^o-174v^o), *Epistola ad quendam a ministerio suo absolutum de recommendatione solitudinis et silentii* (fol. 174v^o-187r^o) en *Libellus de disciplina claustralium* (fol. 217v^o-235r^o); *Sermo de laude bonae congregationis* (fol. 235v^o-236v^o) – Papier en perkament, 3+ 238+3 bladen, blad en bladspiegel 143x107 mm en 104 à 109x70 à 77 mm, één kolom, 29 à 33 regels, verschillende handen (littera bastarda). Niet gedateerd (ca. 1460). Op de binnenzijde van het voorbord: Pertinet ad carthusiensis extra traiectum inferius. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band op eiken borden, één koperen slot, sluihaak ontbreekt. – Lit.: [P.A. Tiele], *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Universitatis Rheno-Trajectinae*, p. 74 en 75, nr. 227.

Utrecht, *Bibliotheek der Rijksuniversiteit*, 170. – David van Augsburg, *Profectus religiosorum* (*De exterioris et interioris hominis compositione*), liber II (fol. 1r^oa-281r^oa); Dionysius van Rijkel, *De votis et professione religiosorum*, proloog en begin (fol. 29r^oa-301r^ob); David van Augsburg, *Profectus religiosorum* (*De exterioris et interioris hominis compositione*), liber III (fol. 31r^oa-91v^ob); Jacobus van Gruitrode, *Rosarium ihesu et marie* (fol. 94r^o-257°); *Lamentatio peccatorum* (fol. 257v^o-258v^o) – Perkament en papier, 3+25+1 bladen. Twee gedeelten. Eerste gedeelte (fol. 1-93): perkament, blad en bladspiegel resp. 206x143 mm en 153x104 mm, twee kolommen, 35 of 36 regels, één hand (littera bastarda); op fol. 281r^oa: Explicit liber primus profectuum religiosorum Anno domini millesimo cccc^olxxv^o in profesto iohannis ante portam latinam infra primam et secundam; daaronder: Per fratrem iohannem mersen nouicium oretur pro eo etc.; op fol. 93v^ob: Scriptum per fratrem iohannem mersen tunc temporis ibidem nouicium Anno domini M^occcc^olxxv^o In festo valentini infra secundam et terciam oretur propter deum pro eo etc. Tweede gedeelte (fol. 94-251): perkament en papier, blad en bladspiegel 206x143 mm en 135 à 140x85 à 95 mm, één kolom, 27 à 29 regels, één hand (littera bastarda), niet gedateerd (ca. 1475). Op de rectozijde van het eerste papieren schutblad voorin: Liber Monasterij Sancti Pauli Jn Traiecto Inferiori; op de versozijde van hetzelfde blad een kopie van voornoemd eigendomsmerk; op fol. 1r^o: Liber monasterij sancti Pauli in traiecto inferiori. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band op eiken borden, twee gedreven koperen sloten, sluihaken ontbreken, rug gerestaureerd. – Lit.: [P.A. Tiele], *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Universitatis Rheno-Trajectinae*, p. 52, nr. 170; Bénédictins du Bouveret, *Colophons de manuscrits occidentaux des origines au XVIe siècle*, III, Fribourg (Suisse) 1973, p. 387, nr. 10570; *Handschriften en oude drukken van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek. Catalogus bij de tentoonstelling in het Centraal Museum te Utrecht ter gelegenheid*

van het 400-jarig bestaan van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit, tweede druk, Utrecht, 1985, p. 89 en 90, nr. 31.

Utrecht, *Bibliotheek der Rijksuniversiteit*, 228 – Excerpten (fol. 1r^oa); Jacobus van Gruitrode, *Rosarium ihesu et marie*, (fol. 1r^ob-70r^ob); *Lamentatio peccatorum* (fol. 70r^ob-71r^oa). – Perkament, 2+73 bladen, blad en bladspiegel resp. 210x148 mm en 143x100 mm, twee kolommen, 39 regels, een hand (littera bastarda). Op fol. 71r^oa; Scriptus est hic libellus per nouicium Anno domini m.cccc.xcv Jn festo Beati apostoli et euangeliste mathei ante vespervas creatur. horam diei primam ad finem vsque deductus Semper deo gracias. Op de binnenzijde van het voorbord: Liber regularium canonicorum in traiecto; op de rectozijde van het eerste schutblad voorin: Liber canonicorum Regularium Jn Traiecto. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band op houten borden; twee koperen sloten, sluihaken ontbreken – Lit.: [P.A. Tiele], *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Universitatis Rheno-Trajectinae*, p. 75, nr. 228.

Londen, *The British Library*, Harl. 2926. – Jn communione corporis domini nostri ihesu christi *Homo sumit quinque* (fol. 1v^o); Jacobus van Gruitrode, *Rosarium ihesu et marie* (fol. 3r^o-108r^o); Albertus Magnus, *Letania de tempore Jn qua per purgatiuam viam perhabitam ascendit ad vnitiam* (= *Orationes super evangelia dominicalia totius anni*; zie *Opera omnia*, ed. A. Borgnet, XIII, Parisiis, 1891, p. 341-402) (fol. 109r^o-123r^o). – Perkament; 125 gefolieerde bladen, tussen fol. 108 en 109 en tussen fol. 123 en 124 resp. vier en vijf onbeschreven en ongefolieerde bladen, vóór en achter resp. drie en vier moderne papieren schutbladen, samen 3+134+4 bladen; fol. 1 en 125 blijkens lijmsporen oorspronkelijk dekbladen, afkomstig uit een 10de-eeuws handschrift, waarvan het schrift grotendeels is uitgeschrapt; quinternen op oortjes genaaid; blad (zonder oortjes) en bladspiegel resp. 172x135 mm en 114x85 à 90 mm, één kolom, 26 regels, één hand behalve fol. 1v^o (littera bastarda). Op fol. 108r^o: Explicit Rosarius Jhesu et matris eius Anno M^occcc^olxx^o per fratrem Nicolaum de germania Jn monasterio sublacenci (Subiaco); op fol. 2r^o: Liber Monasterii Sublacensis; op fol. 124v^o: Pertinet domino de Lalaing, daaronder: resius aubert de Lalaing; op fol. 125r^o: Est Lalaing Jacqueline de Luxembourg (Jacqueline van Luxemburg was de echtgenote van Karel, eerste graaf van Lalaing, 1466-1525, en moeder van Karel, tweede graaf van Lalaing, 1506-1558); op fol. 2r^o: 18 die Januarij A.D. 1723/4 (op 18 januari 1723, samen met ca. 160 andere handschriften, door Edward Harley van boekhandelaar Nathaniel Noel gekocht). Moderne kartonnen band met bruin leren rug en hoeken. – Lit.: *A Catalogue of the Harleian Manuscripts, in the British Museum*, II, London, 1808, p. 720; C.E. Wright and R.C. Wright, *The Diary of Humphrey Wanley 1715-1726*, II, 1966, p. 269 en 486; C.E. Wright, *Fontes Harleiani. A Study of the Sources of the Harleian Collection of Manuscripts preserved in the Department of Manuscripts of the British Museum*, London, 1972, p. 254 en 309; Bénédictins du Bouveret, *Colophons de manuscrits occidentaux des origines au XVIe siècle*, IV, Fribourg (Suisse), 1976, p. 276, nr. 14281; A.G. Watson, *Catalogue of Dated and Datable Manuscripts c. 700-1600 in the Department of Manuscripts The British Library*, [London, 1979], I, p. 130, nr. 75; II, pl. 738.

Toledo, *Archivo y Biblioteca Capitulares*, 21-34 – Jacobus van Gruitrode, *Rosarium Jhesu et Marie* (fol. 1r°-94v°); *Flores et fructus arboris ligni uite* (geschematiseerde oefening op het leven en lijden van Christus, verdeeld over de zeven getijden van de zeven dagen van de week) (fol. 94v°-99r°); in het begin van de 16de eeuw bijgeschreven gebeden (fol. 99r°-100r°). Papier, 1+100+1 bladen, blad en bladspiegel resp. 167 en 12 mm en 120x75 mm; één kolom, 31 regels; één hand (littera bastarda) behalve de bijgeschreven gebeden (littera cursiva). Op fol. 94v°: Explicit anno domini M cccc.lxxxj. secunda die mensis decembris In Specu patris nostri Benedicti sanctissimi (Subiaco, Sacro Speco). Op fol. 1r°, in de bovenste marge: Annibalis Andreulij. Op de versozijde van het schutblad voorin het ex-libris met wapenschild van kardinaal Francisco Xaver Zelada (1717-1801), die in 1798 het handschrift, samen met een groot deel van zijn bibliotheek, aan het kapittel van de kathedraal van Toledo heeft geschonken. — Lit.: S. *Bonaventurae opera omnia*, VIII, Quaracchi, 1898, p. XL.

Darmstadt, *Hessische Landes- und Hochschulbibliothek*, 2274. – *Devota graciaram actio pro omnibus doloribus quos pius ihesus pro nobis corde et corpore sustinuit cum salutationibus et orationibus ad singula membra eius*, excerpt uit Jacobus van Gruitrode, *Rosarium Jesu et Mariae*, kap. *Exercitium anime devote die sabbati* (fol. 96r°-100v°); *Benedictiones devote siue salutationes ad singula membra gloriose semper virginis marie Sabbatis et in principis solemnitatibus eius dicende*, excerpt uit Jacobus van Gruitrode, *Rosarium Jesu et Mariae*, kap. *Exercitium anime devote die sabbati* (fol. 101r°-107v°). – Papier, 166 bladen, blad en bladspiegel resp. 143x100 mm en ca. 130 x ca. 90 mm, één kolom, 20 à 30 regels, verschillende handen (littera cursiva). Op fol. 123r°: Explicit coronula laudis virginis marie 1439 vigilia Johannis baptiste; op de binnenzijde van het voorbord: liber carthusiensium prope wesaliam inferiorem. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band op houten borden, één koperen slot. – Lit.: G. Achten en H. Knaus, *Deutsche und niederländische Gebetbuchhandschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt*, Darmstadt, 1959, p. 333-336, nr. 125; G. Achten, L. Eizenhöfer und H. Knaus, *Die lateinischen Gebetbuchhandschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt*, Wiesbaden, 1972, p. 38-40, nr. 3.

Parijs, *Bibliothèque de l'Arsenal*, 953. – *Deutissime benedictiones siue salutationes ad singula membra domini nostri ihesu christi*, excerpt uit Jacobus van Gruitrode, *Rosarium Jesu et Mariae*, kap. *Exercitium anime devote die sabbati* (fol. 47r°-53r°). – Papier, 1+178 bladen, 138x100 mm, één kolom, tweede helft 15de eeuw. Verschillende handen. Eerste hand (fol. 1r°-113v°), waarin de bovenstaande tekst voorkomt: bladspiegel ca. 100xca. 70 mm, 24 regels, littera bastarda. Op fol. 136r°, in de onderste marge: Ex domo Carthusiensium prope Léodium Ora pro me frater. Bruin kalfsleren band; op de rug: N° 89. Ch. Nieup. (= Nieuwpoort, Sheen Anglorum). – Lit.: H. Martin, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de l'Arsenal*, II, Parijs, 1886, p. 192-193.

Een thans verloren handschrift, bevattend het *Rosarium Jesu et Mariae* en twaalf andere werken, wordt tweemaal vermeld: in 1742 door de kartuizer Josephus Peeters in de rubriek M onder nummer 15 in zijn

boven reeds genoemde *Catalogus bibliothecae venerabilium patrum Carthusianorum Ruraemundensium*¹¹ en in 1784 door François Bernard van der Renne in een lijst van de handschriften, die zich bij de opheffing in het Roermondse kartuizerklooster bevonden.¹²

III. DIE ROESENGAERT JHESU ENDE MARIE

Onder de titel *Die roesenghaert Jhesu ende Marie* werd het *Rosarium Jesu et Mariae* in het Middelnederlands vertaald. Deze vertaling is vóór 1445 vervaardigd, want in dat jaar is het oudste bewaarde handschrift tot stand gekomen. Op enige punten wijkt de vertaling van het Latijn af: 1. sommige gedeelten van de proloog zijn van plaats veranderd; 2. in de proloog komen twee passages in de ik-vorm voor, die noch in de proloog van het *Rosarium Jesu et Mariae* noch in de twee prologen van de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* worden aangetroffen; 3. in de proloog bevindt zich een excerpt dat in de proloog van het *Rosarium Jesu et Mariae* niet wordt aangetroffen en ontbreken drie excerpten, die wel in de proloog van het *Rosarium Jesu et Mariae* voorkomen; 4. de vertaling van de *Salutationes ad singula membra domini nostri Jesu Christi* bevindt zich niet meer in de oefening op zaterdag, maar in de oefening op vrijdag en 5. de *Salutationes ad singula membra beatae Mariae virginis* in de oefening op zaterdag zijn niet vertaald.

We laten nu de vertaling van het bovenaangehaalde gedeelte van de proloog volgen, waarin Jacobus van Gruitrode bijzonderheden over het ontstaan van het *Rosarium Jesu et Mariae* meedeelt: 'Een busselkijn van myrren is my mijn ghemynde. tusschen mynen borsten Daer sal hi wonen Seere ghemynde in crysto des welkes naem die noet my niet en dwinghet te schriuen Nae den gheuoelen des eerweerdighen mans broeders vbertijn vander mynderbroeder oerden. des hoeghen doctoers. den welken na mijn oerdel onder alle die doctoirs deser tijt die godlike verlichtinghe meest verlicht. ende die hemelsche deuocien ouervloedichlicste ontsteken heeft Soe en moecht ghi niet gracioser noch dancbarliker doen gode den vader. noch den soen. noch den heylighen gheest. dan dat ghi in onsen ghebenediden here Jhesum god ende mensche alle vwe tijt ouer brenghet, ende ghi daer af een busselkijn van myrren. twelke altijt woene tusschen v borsten. Hier om also ghi my mit enen anderen ionghen broeder ghebeden hebt eerstelike. des welkes naeme gheschreuen sy in dat bueck des leuens. soe ist dat ic wt onsen bueke. twelke gheheiten is. den hoff der guldenre roesen ons

heren jhesu ende marien. die gheest des seluen ons heren Jhesu dat werkende vergadert, ende wt ghetoghen hebbe die alre blinkenste roesen, wt welker roeke ghi in dit dael der tranen die godlike sueticheit. als mits doer enen spieghel mocht ghesmaken. Ende op dat als die sueticheit Jhesu ende marie een wenich van v ghesmaect waere dat v die tijtlike ende die droemlike troest der werelt solde verdrieten Ende ghemynde zeer in gode. soe wes v in desen oetmoedighen tractate meshaghet dat vergheuet onser sympelheit. ende en willes doch der vermetelheit niet toe scriuen. dat ic wt begheerten der mynnen, ende mijns eyghens orbaers wil hebbe dat voer ghenomen te vergaderen Ende soe wat v hier in behaecht Jst dat ghi daer wt tot onsen here Jhesu, of maria denckende of lesende. een wenich deuocien ontfaet. dat en wilt my niet toe scriuen Mer dat schriuet hem toe die een gheuer is van allen guede. ende daer af is een maker een fonteyne. ende dat beghinsel Ende daer nae soe scriuet toe den doctoirs der welker namen op die spacie gheschreuen staet Want vanden mynen soe hebbe ic luttel ende als niet daer toe ghedaen.¹³ Op te merken valt dat de woorden 'in secundo prologi libri sui de arbore crucifixe vite ihesu' onvertaald zijn gebleven.

Het naschrift van de *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae* dat in de proloog van het *Rosarium Jesu et Mariae* op de bovenstaande tekst volgt, bevindt zich in de vertaling bijna op het einde van de proloog en luidt als volgt: 'Daer omme soe bidde ic v mijn alre liefste. ende oec alle den ghenen dien gheweerdighen sal dese verghaderinge mijnre armoeden te ouerlesen. dat sy niet en willen wanen dat ic ben bouen dat ic ben. Want ic ben een dorre mensche ondeuoet ende een wansedich broeder. leyder alleyn mitten name ende inden habijt carthuser. wetende dat ic auctoritaten der deuoter leeraren. der welker namen bouen in die spacie des boecs gheschreuen staen. also ghenomen hebbe. also wy bekennen dat die ezelyne wt beschouwinghe des ynghels. aen nam te spreken redelike woerde Mer al gheschiedet dat dat voerscreuen onredelike dier woerde der reden sprack. nochtan en quaemt niet tot bekinghe of verwandelinghe der redeliker naturen Also ontfaet die mensche decwijle die heilige woerde inden gheeste der prophecien. nochtan soe en raect hi niet te verdienen die gracie der heylicheit, op dat hi bouen hem seluen sprekende verheuen si ende beneden hem seluen leenende vert-raecht sy Aldus soe hebbe ic onselich ende onbeuoelic die bloyende roesen in desen roesen gaert te samen verghadert. Nochtan soe en hebbe ic leyder hoeren sueten roecke niet ghesmaect. ende dies en

werde ic leyder noch niet ghewaer dat ic den gheuoel.¹⁴

Naar hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 10, geschreven in 1445, laten we nu een overzicht van de inhoud van de Middelnederlandse vertaling van het *Rosarium Jesu et Mariae* volgen.

Fol. 1r^o-6v^o Dit is dat prologus eyns deuoten buexken gheheiten die roesenghaert Jhesu ende marie et cetera Inc. Een busselkijn van myrren is my mijn ghemynde. tusschen mynen borsten Daer sal hi wonen Seere ghemynde in crysto des welkes naem die moet my niet en dwinghet te schriuen Nae den ghewoelen des eerweerdighen mans broeders vbertijn vander mynderbroeder oerden, des hoeghen doctours . . . Expl. den soe ghaet sy al om sukende, ende in haren weggen sal hi haer dien vertonen blydelike. ende mit alre vroetschappen sal hi hem ontmoeten ende teghen comen. Fol. 6v^o-23r^o Ene oeffeninghe der deuoter sielen des maendachs vander incarnacion ons heren ihesu criste des ewighen gods soens inden buyc der onbeulecder marien Inc. HÈre ihesu criste. myne verloesinghe. myne ontfarmherticheit, ende mine salicheit, dy soe offere ic loff ende dancaerheit . . . [fol. 18r^o] . . . Die oeffeninghe der deuoter sielen des maendachs naden myddaech vander vrouwen ende hoecheiden der maget marie inden ouercomen des heylighen geests in haer . . . [fol. 23r^o] . . . Die oeffeninghe der deuoter sielen des maendachs nae vesper of compleet vander alre ouerste mynnen des hemelschen vaders tot alre mynlicster maecht mariam . . . Expl. ende dat nyemant twyuelen en solde du en waers vrochtbaer. ende alder vrijste van die maledixie der wet Aue maria gracia plena dominus tecum.

Fol. 23v^o-44r^o Eyn oeffeninghe der deuoter sielen des dinxdaghes van die vrolike gheboorte ons heren ihesu vter reynre maghet maria Inc. O Here ihesu criste. myne verloessinghe myne ontfarmherticheit ende myne salicheit Dy loue ic. ende dy offer ic dancaerheyden . . . [fol. 35r^o] . . . Ene meditacie naden eten vander besnidenisse ons heren . . . [fol. 39r^o] . . . Ene meditacie des auonts van die openbaringhe der drije coninghen . . . Expl. dat hi predicte ende wonderlick loefde mitten donder sijnre stemmen. die hoecheit der heyligher armoeden Ave maria.

Fol. 44r^o-59r^o Ene oeffeninghe der deuoter sielen des woensdaechs hoe dat Jhesu ghewulucht was in egipten Inc. HÈre ihesu criste. myne verloessinghe. myne ontfarmherticheit. ende myne salicheit Jc loue dy ende segge di danc . . . [fol. 49r^o] . . . Ene ouerdenckinghe van dien dat ihesus doen hi xij jaer olt was in jherusalem bleef sonder weten sijnre moeder of olders . . . [fol. 54r^o] . . . Van ons heren doepsel muchmen achter noens dencken ende van dat hi in die woestijne ginc . . . [fol. 56r^o] . . . Van ihesus ghetuychnisse ende verkyesinghe sijnre discipulen te ouerdencken nader vespertijt . . . Expl. op dattu ons setten soldes bouen. of ouer alle dine werken. die mitten vader ende mitten heyligen geest alleyn bis ghebenedijt inder ewicheit Amen.

Fol. 59r^o-71v^o Eyne oefeninghe der deuoter zeelen des donresdaghes van de insettinghen des heylighen sacraments des altaers Inc. HÈre ihesu criste. myne verloesinghe myne salicheit. ende mijn troest Jc loue, ende danck di . . . [fol. 64v^o] . . . Ene ouerdenckinghen nader vesperen vanden lesten auontmale ons heren . . . Expl. Ende aldus vele van onsen derden principale hoe hem cristus seluen ghaf inden ghebenediden sacramente

Fol. 71v°-118r° *Ene oeffeninghe der deuoter sielen des vrijdaghes van die passie ende die doet ons heren Inc. H*ere ihesu criste. myne verloessinghe ende myne salicheit. die loue ic. di segghe ic danck . . . [fol. 77v°] . . . *Tot prientijt . . .* [fol. 79v°] . . . *Tot tercië et cetera . . .* [fol. 101r°] . . . *Ene deuote ouerdenckenghe naden eten van der doerstekinghe der syden ons heren ihesu cristi . . .* [fol. 103r°] . . . *Tot vespertide van ons heren passie . . .* [fol. 106v°] . . . *Tot compleet tijt der passien ons heren ihesu cristi . . .* [fol. 110v°] . . . *Hier na volghen deuote grueten ende benedeynghe ten leeden ons heren ihesu criste. diemen alle vrijdaghe segghen of lesen sal . . .* Expl. Da clemmes op ten hemel. om ons die hemelsche porte open te doen Du sitteder rechter hant des vaders. om dattu der ghelouigher ghebet ende begherten verhooren soldes Aue guedertieren here ihesu criste etc.

Fol. 118v°-121r° *Hier na volghet een oeffeninghe der deuoter sielen des saterdaghes oppet wee onser vrouwen dat sy hadde op haren ghemynden soen om dat hi mit soe onghenadighen doet ghedoet was. ende in dat hol des graefs ghesloten was etc. Saterdaghes Die ouerdenckinge voer metten Inc. O* Abre droefste moder voetsters. ende mestroeste dochter mijn vrouwe heylighe maria. die in enen daghe beroeft bis dijns vaders ende dijns soens . . . Expl. in die vre dijne doet dat sweert des drucs starckelike doerghinck, die welke dine gloriose verrijsenisse weder die nuwe mynne ontstack Die leues ende regniers mitten vader mitten heylighen gheest een god in ewicheyden Amen

Fol. 121v°-138r° *Hier beghint een oeffeninghe der deuoter sielen des sondaghes van ons heren ihesu christi verrijsenisse Inc. O* Here ihesu christe myne verloessinghe myne ontfarmherticheit. ende myne salicheit. dy loue ic ende ic segghe di danc . . . [fol. 127v°] *Deuote herdencken vander opwaert ons heren ihesu christe Sondaghes . . .* [fol. 132r°] *Ene deuote ouerdenckinge vander sendinghen des heylighen geestes . . .* Expl. op dat myne cleinheit dijne moghenheit. ende myne crancheit dijne crachticheit ontfanclic sy ende behaghe, na die grote menichfoldicheit dijne ontfermenissen Ouermits ihesum cristum mynen behalder. Die mitten vader in dijne enicheit leeft ende regneert god almeychtich in ewicheit der ewicheiden Amen

Zoals boven reeds vermeld, komen er in de proloog van de vertaling twee passages in de ik-vorm voor, die noch in de proloog van het *Rosarium Jesu et Mariae* noch in de twee prologen van de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* worden aangetroffen. Deze passages luiden: 'Weet daer om dat ic dit werck alleyne verghadert hebbe, mer niet ghemaect. Want alsoe ghi wael weet Ic en ben soe cunstich niet. dat ic wat nuwes seluen maken mocht Mer dat andere ghemaect ende ghearbeydt hebben. dat mach ic te samen menghen omme andere mynschen stichtinghe. ende omme myne eyghen leringhe wil'¹⁵ en 'Dit en schriue ic niet alderliefste als of ic volmaect waer, mer omme dat ic my seluen mit y onderwisen mach ende leren tot sulken godliken troeste ende consolacie. Want alsoe syntemart seyt. die godlike troest is alsoe lekker dat sy niemant ghegheuen en waert die anderen troest suenkende is Ende daer omme soe moet onse siele versmaden ghetroest te werden

in anderen dinghen. willen wi ghenuechte rapen inder ghehoechenisse of inder memoerien gods'.¹⁶ In de eerste proloog van de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* komt ht citaat uit Bernardus in een ander verband echter wel voor: 'Renuat consolari anima in alijs, si vis in dei memoria delectari'.¹⁷

De vraag rijst, of Jacobus van Gruitrode zelf deze passages in de ik-vorm heeft bijgevoegd en of hijzelf zijn *Rosarium Jesu et Mariae* in de landstaal heeft overgebracht. In 1984, toen ons onderzoek naar de werken van Jacobus van Gruitrode en naar de Middelnederlandse vertalingen en bewerkingen daarvan nog niet zo ver gevorderd waren, namen we aan dat hij zijn *Rosarium Jesu et Mariae* en drie andere werken in zijn moedertaal had vertaald of geschreven.¹⁸ Als voornaamste bewijs daarvan beschouwden we toen de mededeling in de proloog van *Die roesenghaert Jhesu ende Marie* dat hij op verzoek van twee medebroeders die fraaiste stukken uit de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* in dit boek had verzameld: 'Hierom alsoe ghi my mit enen anderen ionghen broeder ghebeden hebt eerstelike. des welkes naeme gheschreuen sy in dat bueck des leuens, soe ist dat ic wt onsen buecke. twelke gheheiten is. den hoff der guldenre roesen ons heren jhesu ende marien, die gheest des seluen ons heren Ihesu dat werkende vergadert. ende wt ghetoghen hebbe die alre blinkenste roesen'.¹⁹ Daar we toen slechts het enige handschrift van de *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* hadden onderzocht en op grond van de incipits aannamen dat de andere handschriften precies dezelfde tekst bevatten, kon, zo dachten we toen, de bewuste passage in de proloog slechts op de Middelnederlandse tekst betrekking hebben en moest Jacobus van Gruitrode de fraaiste stukken uit zijn *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* zelf hebben vertaald.

Een onderzoek van de andere handschriften van het *Rosarium Jesu et Mariae* wees echter uit dat Jacobus van Gruitrode twee redacties van dat werk heeft vervaardigd: een lange redactie, *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* of *Rosarium Jesu et Mariae* geheten, en een korte redactie, slechts *Rosarium Jesu et Mariae* genoemd. De Middelnederlandse tekst bleek een vertaling van de korte redactie te zijn en de passage, waarin stond dat Jacobus van Gruitrode op verzoek van twee medebroeders de fraaiste stukken uit zijn *Hortus aurearum rosarium Jesu et Mariae* had verzameld, was woordelijk uit het Latijn vertaald: 'Hinc est quod sicut instanter petisti vna cum quodam iuniore fratre nostro, cuius nomen scriptum sit in libro vite rosas magis rutilantes ex libro nostro quem nuper spiritu ihesu operante collegi. qui intitatur. Ortus aurearum rosarium ihesu et

marie tibi excerpere curauit.²⁰ Deze passage sloeg dus niet op de Middelnederlandse tekst, maar op de korte Latijnse redactie.

Nu het voornaamste bewijs dat we meenden te hebben dat Jacobus van Gruitrode zelf zijn *Rosarium Jesu et Mariae* en wellicht andere eigen werken had vertaald, door ons verder onderzoek kwam te vervallen, bleven nog alleen de bovengenoemde wijzigingen in de proloog en de tekst, vooral de twee bijgevoegde passages in de ik-vorm, als mogelijk bewijs over. Het kan moeilijk anders, of deze wijzigingen zijn het werk van Jacobus van Gruitrode zelf. Maar zijn zij een onomstotelijk bewijs dat hij zijn *Rosarium Jesu et Mariae* zelf heeft vertaald? Nergens in de proloog staat dat hijzelf dit werk in de landstaal heeft overgebracht, er staat zelfs niet dat *Die roesenghaert Jesu ende Marie* een vertaling van het *Rosarium Jesu et Mariae* is, ofschoon we dat zeker weten. Toch mogen we, dunkt ons, als waarschijnlijk aannemen dat Jacobus van Gruitrode zijn *Rosarium Jesu et Mariae* zelf in zijn moedertaal heeft vertaald. Zo kwamen we tot dezelfde slotsom als J. Huijben, die het reeds in 1931 waarschijnlijk achtte dat de vertaling van de schrijver zelf was, maar niet meedeelde op welke gronden zijn zienswijze berustte.²¹ Behalve *Die roesenghaert Jesu ende Marie* zijn nog acht andere Middelnederlandse vertalingen of bewerkingen van Latijnse werken van Jacobus van Gruitrode bekend.²² Tot dusver zijn er geen ernstige aanwijzingen of overtuigende bewijzen dat hij één of meer van die acht vertalingen of bewerkingen zelf zou hebben vervaardigd. Zoveel is echter zeker dat de twee vertalingen of bewerkingen van de *Dialogus Mariae et peccatoris* en de drie vertalingen van de *Dialogus Crucifixi et peccatoris* onmogelijk alle twee of alle drie van de hand van Jacobus van Gruitrode kunnen zijn, omdat het ondenkbaar is dat hij zelf twee of drie vertalingen of bewerkingen van hetzelfde eigen werk zou hebben vervaardigd.

We laten nu korte beschrijvingen van de acht handschriften volgen, waarin *Die roesenghaert Jhesu ende Marie* volledig of grotendeels is overgeleverd.

's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 20. – Jacobus van Gruitrode, *Die roesenghaert Jhesu ende marie (Rosarium Jhesu et Mariae)* (fol. 1r^o-138r^o). – Papier, 1+138+1 bladen, blad en bladspiegel resp. 215x142 mm en 135 à 160x95 à 104 mm, één kolom, 22 à 29 regels, één hand (littera bastarda; eerste negen regels littera bastarda-cursiva; sommige rode opschriften littera textualis of littera cursiva; kolofon littera textualis). Op fol. 138r^o: Gheeyndt int iaer ons heren doemen schreef. M. [cccc] ende. xlv des anderen daghes na synte peters ende sante pauwels dach; daaronder: Bidt jhesus voer die scrijverse van mynnen. Geschreven door de eerste libraria van het

Sint-Agnesklooster te Maaseik, die tussen 1427 en 1445 werkzaam is geweest. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band op houten borden; rug vernieuwd; twee koperen sloten. – Lit.: *De kartuizers en hun klooster te Zelem*, p. 219 en 220, nr. 35, met verdere literatuur.

Nijmegen, Collegium Berchmanianum, Provinciebibliotheek van de Paters Jezüieten in Nederland, 5000 A 25. – Jacobus van Gruitrode *Die rosegaerde (Rosarium Jhesu et Mariae)* (fol. 4r^o-183r^o); *Dit is vanden heilighen gheest* (fol. 183r^o-213v^o); meditaties op feestdagen van het kerkelijk jaar (fol. 215r^o-405r^o). – Papier en perkament, 405+2 bladen, blad en bladspiegel resp. 143x103 mm en 95x85 mm, één kolom, 20 regels, één hand (littera bastarda). Niet gedateerd (eerste helft van de 16de eeuw). Herkomst onbekend. Oorspronkelijke bruin kalfsleren band; rug gedeeltelijk weggefallen; twee koperen sloten, sluihaken ontbreken. Achtereenvolgende bewaarplaatsen: Katwijk, Gymnasium Sint Willibrordus; 's-Gravenhage, Sint-Aloysiuscollege; Maastricht, Canisianum; Amsterdam, Katholieke Theologische Hogeschool; sedert 1973 in de huidige bewaarplaats.

Luik, Groot Seminarie, 6 L 34. – Jacobus van Gruitrode, *Die roesengarde Jhesu unde Marye (Rosarium Jhesu et Mariae)* (fol. 7r^o-144r^o). – Papier, 1+146 bladen, blad en bladspiegel resp. 150x110 mm en 100x75 à 77 mm, één kolom, 28 à 32 regels, één hand (littera cursiva). Niet gedateerd (ca. 1450-60). Op fol. 1r^o: In hoc libro habetur rosarium ihesu et marie Et pertinet fratribus sancte crucis de claro loco prope et extra muros opidi huyensis leodiensis dyocesis. Achttiende-eeuwe kartonnen band met bruin kalfsleren rug; groene sneden.

Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Ms. germ. oct. 351 – *Een suuerlike oeffeninge vanden xxxv. vallen Die onse lieue here in sijnen heiligen lijden geuallen is* (fol. 1r^o-48r^o); *Negen fonteynen der genaden om te reynigen onse ziel* (fol. 49r^o-62v^o); *Een deuote oeffeninge al dage onder missen* (fol. 62v^o-77v^o); Jacobus van Gruitrode, *De roesengarde ons heren ihesu ende maria (Rosarium Jhesu et Mariae)* (fol. 78r^o-313v^o). – Papier, 1+315+1 bladen, blad en bladspiegel resp. 142x105 mm en 98x67 mm, één kolom, 18 à 21 regels, verschillende handen (littera bastarda). Niet gedateerd (ca. 1500). Op de rectozijde van het schutblad voorin: Dit bock hoert toe suster yemken Den Dael ende suster maery loeppyns byet om gaed wil voer on beyden nv ende als sy doet syn. Afkomstig uit het klooster Nazareth te Geldern. Oorspronkelijke kalfsleren band op houten borden; één koperen slot. – Lit.: A. Reifferscheid, *Beschreibung der Handschriftensammlung des Freiherrn August von Arnswaldt in Hannover*, Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 9, 1883, p. 135 en 136; H. Degering, *Kurzes Verzeichnis der germanischen Handschriften der Preussischen Staatsbibliothek*, III. *Die Handschriften in Oktavformat*, Leipzig, 1932 (anastatische herdruk: Graz, 1970), p. 118 (Mitteilungen aus der Preussischen Staatsbibliothek, IX).

Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Ms. germ. oct. 819 – Meditaties en oefeningen, waaronder veertien ontleend aan Jacobus van Gruitrode, *Die roesengart ihesu ende marie (Rosarium Jhesu et Mariae)* (fol. 1v^o-133r^o, 165r^o-250r^o), Evangelie

volgens Johannes, 13,1-17,26 (fol. 153r°-165r°); Henricus Suso, *Vanden gheesteliken mey des dienres der ewighens wijsheit (Leben, kap. 12)* (fol. 251r°-275v°); *Onser lieuer vrouwen voerspansel* (fol. 275v°-280r°); *Deuote oefeninghen tot onser lieuer vrouwen hoechtijden* (fol. 280r°-290v°); Pseudo-Augustinus, *Die enighe sprake (Soliloquiorum animae ad Deum liber unus, kap. 1-15)* (fol. 291r°-316v°, fol. 307 hoort na fol. 316); Pseudo-Theotimus, *Die passie der heiligher maget Sinte margrieten (Passio sanctae Margaritae, virginis et martyris Antiochiae)* (fol. 317r°-336r°); *Sinte elysabetten danckaerheiden* (fol. 336r°-336v°). – Perka-ment, 2+336+2 bladen, blad en bladspiegel resp. 10x82 mm en 77x53 mm, één kolom, 21 regels, één hand (littera bastarda). Niet gedateerd (ca. 1460-70). Afkomstig uit een vrouwenklooster met de H. Augustinus als 'vader' en de H. Margaretha als 'patronesse'. Achttiende-eeuwse hoornen band op kartonnen borden.

München, Bayerische Staatsbibliothek, *Cod. germ. 180* – Gebed (fol. 1r°a-1v°a); Jacobus van Gruitrode, *Die roesengaert ihesu ende marie (Rosarium Ihesu et Mariae)* (fol. 5r°-228v°); *Drie punte de een mensche an hem hebben sal als he dat hilge sacrament ontfanghen wil* (fol. 230r°-237r°); *Dese seuen bed[inghe] leerde onse lieue here enen deuoten man wo men bidden sal* (fol. 237r°-237v°); *The punten de een mensche hebben sal als he onsen lieuen heren ontfangen heuet* (fol. 237v°-238r°); *Vt enen boke dat hetet gabriel* (fol. 238r°-258v°). – Perka-ment, 258 bladen, blad en bladspiegel resp. ca. 135x98 mm en ca. 95x65 mm, één kolom (twee kolommen op fol. 1r°en-v°), 20 regels, één hand (littera bastarda). Niet gedateerd. Herkomst onbekend. Perkamenten band met riemsluiting, rode sneden. – Lit.: E. Petzet, *Die deutschen Pergament-Handschriften Nr. 1-200 der Staatsbibliothek in München*, München, 1920, p. 332-334.

's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 133 F 17. – Jan van Ruusbroec, *Vanden gheesteliken tabernakel*, kap. 81-144 (fol. 1r°a-112v°b); Pseudo-Bernardus, *Hoe een mensche sijn consciencie ondersueken ende bewaren sal (De interiori domo seu de conscientia aedificanda)* (fol. 131r°a-161v°a); Dirc van Delf, *Tafel van den kersten ghelove, somerstuc, excerpten* (fol. 178v°a-201v°a, 207v°a, 207v°a-211r°b, 250r°a-270r°a); Jacobus van Gruitrode, *Die roesengaert ihesu ende Marie (Rosarium Jesu et Mariae)*, proloog (fol. 228v°b-231r°b) en andere stukken. – Papier en perkament, 4+281+4 bladen, blad en bladspiegel resp. 203x140 mm en 134 à 140x87 à 92 mm, twee kolommen, 29 regels, één hand (littera bastarda). Op de rectozijde van het derde schutblad voorin in een achttiende-eeuwse hand: Dat stuk van Moses tabernakel, en St Bernardus, van de Conscientie etc. Zeer Oud op Pergament geschreven 1479. Dit boek hoert toe Sinte Maria Magdalena, te Bethanien, bij den Bervoeter Broeders te Amsterdam. Deze date-ring en dit eigendomsmerk moeten zich op een schutblad hebben bevonden dat bij de vernieuwing van de band is verwijderd. Achttiende-eeuwse kartonnen band met leren rug en hoeken, sneden groen gewaterd. – Lit.: *Jan van Ruusbroec 1293-1831. Tentoonstellingscatalogus*, Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1981, p. 180-182, nr. 67, met verdere literatuur.

Leningrad, Openbare Staatsbibliothek, Gollandskaja O.v.I, nr. II. – Jacobus van Gruit-rode, *Die rosegaert ihesu christi ende maria (Rosarium Jesu et Mariae)* (fol. 1r°-206v°); Thomas a Kempis, *Mit hoe groter waerdicheit christus tontfangen is (De imitatione Christi,*

liber IV) (fol. 209r°-246v°) en andere stukken. – Perka-ment, 2+252+2 bladen, blad 113x83 mm, littera bastarda. Niet gedateerd (ca. 1500). Herkomst onbekend. Rood marokijnen band, verguld op snee. – Lit.: R. Lievens, *Middel nederlandse handschriften in Oost-Europa*, Gent, 1863, p. 128 en 129, nr. 93; St. G. Axters, *Bijdragen tot de inventarizing van de Imitatio-handschriften: addenda en dubia*, Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, Nieuwe Serie, 50, 1985 (= *In navolging. Een bundel studies aangeboden aan C. C. de Bruin bij zijn afscheid als hoogleraar te Leiden*, Leiden, 1975), p. 150.

Volgens een boekenlijst, getiteld *Dit sijn die studierboeken die in de liberie horen int convent van Sinte Barbaren binnen Delf besloten in Hollant* en voorko-mend in hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 130 E 24, bezat het tertiariissenklooster Sint-Barbara te Delft een thans verloren hand-schrift, *Die roesegaert genaamd, zo goed als zeker een afschrift van Die roesengaert Jesu ende Marie*.²³

- 1) Johannes Trithemius, *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*, Bazel, 1494, fol. 19v°. Zie over Jacobus van Gruitrode en zijn werken: M. Verjans, *Jacob van Gruitrode, karthuizer (†1475)*, Ons Geestelijk Erf, 5, 1931, p. 435-460; E.G. Hoekstra, *Jacques de Gruytrode*, Dictionnaire de spiritualité, VIII, Parijs, 1932, kol. 36-38; K. Seynaeve, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, Leuven, 1981 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 191-218, 384-392; Id., *Jacobus van Gruitrode*, Historia et spiritualitas Cartusienensis. Colloquii quarti internationalis acta. Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. De Grauwe, Destelbergen, 1983, p. 313-336; *De kartuizers en hun klooster te Zelem. Tentoonstelling ter gelegenheid van het negende eeuwfeest van de Orde 1084-1984*. Onder redactie van F. Hendrickx, Diest, 1984, p. 106, 107, 215-233, nr. 34-41; J. Deschamps, *Middel nederlandse vertalingen en bewerkingen van werken van de kartuizer Jacobus van Gruitrode*, Hulde-album Dr. F. Van Vinckenroye, Hasselt, 1985, p. 67-81.
- 2) Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468, fol. 1r°-1v°.
- 3) Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468, fol. 9r°.
- 4) Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468, fol. 12v°.
- 5) Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468, fol. 162v°.
- 6) Petrus de Alva et Astorga, *Militia Immaculatae Conceptionis Virginis Mariae contra malitiam originalis infectionis peccati*, Leuven, 1663, kol. 641 en 642. Dit handschrift bevatte de lange redactie, want deze auteur haalt passages aan, de Onbevleete Ontvangenis van de H. Maagd betreffend, die slechts in de lange redactie voorkomen.
- 7) Zie over deze catalogus: Peter J.A. Nissen, *Die Bibliothek der Kartause Bethleem zu Roermond. Ein Forschungsüberblick*, Kartäuserregel und Kartäuserleben. Internationaler Kongress vom 30. Mai bis 3. Juni 1984, Salzburg, 1985, p. 182-225 (Analecta Cartusiana, 113:3). In deze catalogus wordt de *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, het eerste van de zes werken die in het handschrift voorkwamen, als volgt vermeld: Jacobi Gruitrode, Vita Christi. We danken Peter J.A. Nissen, die ons bereidwillig de inhoud van dit handschrift uit de catalogus van Josephus Peeters woordelijk heeft medegeedeeld.
- 8) Thomas a Kempis, *Opera omnia*, V, ed. M.J. Pohl, Freiburg im Breisgau, 1902, p. 204-208.
- 9) Hs. Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 229, fol. 8r°.
- 10) Ubertinus de Casali, *Arbor vitae crucifixae Jesu*, ed. Ch. T. Davis, Turijn, 1961. (Monumenta politica et philosophica rariora, Series I, Numerus 4).
- 11) Peter J.A. Nissen, a.w., p. 214 en 215. In deze catalogus wordt het *Rosarium Jesu et Mariae*, het eerste van de dertien werken die in het handschrift voorkwamen, als volgt vermeld: Prioris domus Cartusiae Leodiensis, Rosarium Jesu et Mariae. We danken Peter J.A. Nissen, die ons bereidwillig de inhoud van dit handschrift uit de catalogus van Josephus Peeters woordelijk heeft medegeedeeld.
- 12) Zie over deze lijst: L. Verschuere, *De bibliotheek der kartuizers te Roermond*, Tilburg, 1941, p. 41-64 (Historisch Tijdschrift. Serie Studies, 6). In deze lijst wordt dit handschrift als volgt vermeld: Carthusianus Anonimus. Rosarium Iesu et Mariae etc., zie L. Verschuere, a.w., p. 57.
- 13) Hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 20, fol. 1r°-1v°.
- 14) Hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 20, fol. 5r°-5v°.
- 15) Hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 20, fol. 1v°.
- 16) Hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 20, fol. 5r°.
- 17) Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 468, fol. 3r°.
- 18) *De kartuizers en hun klooster te Zelem*, p. 106, 107, 219, 220, 222-226, 229-233.
- 19) Hs. 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 73 H 20, fol. 1r°.
- 20) Hs. Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, 229, fol. 8r°.
- 21) J. Huijben, *Uit Ruusbroec's vriendenkring*, Jan van Ruusbroec, leven en werken. Onder de redactie van het Ruusbroec-genootschap, Antwerpen, Mechelen-Amsterdam, 1931, p. 113.
- 22) J. Deschamps, a.w.
- 23) Zie W. Moll, *De boekerij van het St. Barbaraklooster te Delft in de tweede helft der vijftiende eeuw. Eene bijdrage tot de geschiedenis der middeleeuwsche letterkunde in Nederland*, Amsterdam, 1857, p. 12 en 26, nr. 51; verbeterde uitgave, Kerkhistorisch Archief, 4, 1866, p. 226, 242 en 243, nr. 51; L. Niessen, *Die Bibliothek des Barbaraklosters in Delft*, Germania, 31, 1886, p. 339, nr. 51.

Jacques de Gruitrode (†1475), prieur de la chartreuse de Liège, nous a laissé une rédaction longue et courte de son *Rosarium Jesu et Mariae*. La rédaction longue s'intitule dans l'incipit et le second prologue *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, dans l'explicit cependant *Rosarium Jesu et Mariae*; la rédaction courte étant intitulé toujours *Rosarium Jesu et Mariae*. Pour faire la distinction nous appelons dans cet article la rédaction longue *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae* et la rédaction courte *Rosarium Jesu et Mariae*. Les deux rédactions contiennent des exercices spirituels concernant des épisodes de la vie de Jésus et de Marie et sont pour la plus grande partie des extraits tirés des Pères d'Eglise et d'auteurs spirituels, avant tout Anselme de Cantorbéry, Augustin, Bernard de Clairvaux et Hubertin de Casale. Le *Rosarium Jesu et Mariae* ne représente pour la longueur que la moitié du *Hortus aurearum rosarum Jesu et Marie*. Jacques de Gruitrode attire à différentes reprises dans les deux prologues et la postface du *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae* et dans le prologue du *Rosarium Jesu et Mariae* l'attention sur ses capacités restreintes et le caractère compilatoire de son oeuvre. La rédaction longue n'a qu'été conservée dans un seul manuscrit qui est en partie autographe; la rédaction courte subsiste en entier ou presque dans six manuscrits. Deux autres manuscrits contiennent un ou deux extraits. Avant 1445 une traduction en moyen néerlandais a été faite portant comme titre *Die roesenghaert Jhesu ende Marie*. Cette traduction nous est parvenu par huit manuscrits. Une indication que Jacques de Gruitrode a traduit lui-même son oeuvre dans sa langue maternelle, sont deux passages rédigés dans la première personne qu'on ne retrouve ni dans les deux prologues et la postface du *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, ni dans le prologue du *Rosarium Jesu et Mariae*. Jacques de Gruitrode parle dans ces passages de lui-même et du caractère compilatoire de son oeuvre.